

РЕЗОНАНСНІ СУБКУЛЬТУРИ ЯК ЯВИЩА КУЛЬТУРИ

У статті аналізуються резонансні субкультури: субкультура вегетаріанства і субкультура тіла. Підкреслюється їх важливе значення. Особливий наголос робиться на субкультурі тіла, яка є невід'ємною складовою культури і буття.

Ключові слова: культура, субкультура, субкультура тіла, краса тіла, естетика.

In the article the resonance subculture is analyzed. Special attention is paid to vegetarian subculture and body subculture. Body subculture is viewed as integral part of culture and existence.

Keywords: culture, subculture, body subculture, body beauty, aesthetics.

Резонансні субкультури – це ті, які викликають підвищений попит у великих прошарків населення і можуть стати взірцем для наслідування. До цих резонансних, умовно кажучи, загальнонародних субкультур, які користуються загальною увагою і суспільним, груповим і особистісним резонансом, належать субкультури тіла (точніше тілесності), вегетаріанства (як сучасного і найактуальнішого прояву фітокультури) і криміналу (або кримінальна субкультура).

Розподіл субкультур на резонансні та нерезонансні може бути не менш логічним, ніж їх поділ на позитивні, нейтральні та негативні. Можливий й інший доречний варіант розподілу субкультур на апкультури (позитивні) та андеркультури (негативні). Субкультури тіла і тілесності – це апкультура (позитивна субкультура). Андеркультура – це злочинці і аморали різних щаблів та видів, типів та особливостей.

Мета статті полягає у висвітленні проблеми резонансних субкультур і розгляд їх як варіанту вдалого розподілу великого масиву субкультур. До проблеми окремих резонансних субкультур зверталося чимало науковців: А. Бронніков, Д. Виговський, А. Воронцова, В. Горкіна, Н. Денісова, Д. Донських, В. Дрьомін, Ю. Дубягін, І. Карпець, Д. Корецький, О. Костенко, С. Кузьмін, Д. Лі, Д. Лихачов, О. Мухін, В. Пирожков, Ж. Россі, М. Шакір'янова, Ю. Чуфаровський, В. Южанін, В. Шакур та інші.

Безперечно, до певної міри резонансними є чимало субкультур [4]. Так, серед професійних субкультур – це насамперед субкультура юристів, субкультура комп'ютерщиків, субкультура шоу-бізнесу, субкультура банківських працівників, субкультура дипломатів і субкультура медичних працівників тощо. Проте вищенаведені субкультури, як і багато інших, не можуть викликати постійну увагу і не можуть користуватись практичним інтересом населення, адже мало хто захоче реально усвідомлювати їх і (до певної міри) жити ними. Вікові субкультури (дитячі, підліткові тощо) мають свої проблеми та класифікації, але по-своєму є вузькими. Значно більший інтерес викликають загальнодоступні, легкі для сприйняття і цікаві для багатьох потенційні "всенародні" субкультури. Субкультура спортивних (наприклад, футбольних) фанів, субкультури у вигляді певних гуртків та клубів за інтересами (нумізматів, філателістів, прихильників певних популярних діячів тощо). Серед зразків різномірних потенційних "всенародних" субкультур реальні субкультури масового сприйняття і великого резонансу. Це ті субкультури, які торкаються всіх (або майже всіх) і стосуються (або можуть стосуватись) кожного. Кримінальна субкультура є негативним явищем і заслуговує на закономірну відразу і відторгнення.

Субкультура вегетаріанства є, безперечно, об'єктом дослідження фітокультурології [6]. Вегетаріанство за своєю суттю, є непростим і за деяких умов навіть неоднозначним явищем. Для деяких дотримання у багатьох випадках вимог вегетаріанської субкультури є закономірним і правильним процесом. Це може бути пов'язане з медичними показаннями (певні хвороби), релігійними переконаннями (анахорети, аскети та ін.), світоглядними цінностями тощо. Проте сліпе наслідування вегетаріанству в деяких випадках може приносити лише шкоду. Так, обмеження або невживання м'яса і молока у дитячому віці може призводити до появи деяких хвороб, призводити до нестачі кальцію та багатьох необхідних для організму вітамінів і речей. Субкультура вегетаріанства є неоднорідною, вона включає різні складові та має різні систематизації та класифікації. У неї можуть бути різні критерії (філософські, індивідуальні тощо).

До субкультури вегетаріанства в усіх її різновидах потрібен глибокий культурологічний підхід і культурологічний аналіз, вона є найбільш актуальною фітотемою для наших сучасників, а тому виступає й провідною частиною сучасної фітокультурології. Якщо субкультура вегетаріанства є у цілому нейтральною (у більшості своїх різновидах та похідних навіть позитивною), то субкультура тілесності (якщо розглядати її у сенсі вдосконалення тіла) є у більшості своїх різновидах та похідних виключно позитивною (субкультури різних атлетів, зокрема культуристів, тілоохоронців). "Як екзистенцію ми переживаємо свою тілесність всередині свого тіла, як культурне тіло ми так чи інакше маємо маркери тілесності, маркери культури... Від продукуючого тіла палеоліту ми потрапили у символічне тіло неолі-

ту і побачили, що людина тут майже не зображувалась" [2, 59]. І що принципово важливо: "Тіло, яке стікає, бажає бути безсмертним, в культурі ніколи не дорівнює реальному тілу" [2, 47].

Щоправда, питання виключно позитивних субкультур, на нашу думку, є відверто суперечливим. Доречніше уточнити поділ, зокрема на абсолютно позитивні та відносно позитивні тощо. Варіативність цього підходу може бути чималою: абсолютно, відносно, умовно позитивні, різноманітні нейтральні (абсолютно – відносно), негативні абсолютно, відносно, умовно тощо. Багато що може зводитись і до конкретного носія. Зразковий носій субкультури юристів може за певних зовнішніх умов та внутрішніх обставин (аморальні якості, жадібність тощо) перетворитись на злочинця. Субкультура комп'ютерщиків перетворює несумлінних та безсоромних користувачів на хакерів. Радикальні прояви у субкультурі шоу-бізнесу (нерозсудливе використання на подіумі дітей тощо) може у своїх потворних та трансформованих до зіпсування обставинах сприяти розвитку дитячої та підліткової безсоромності. Субкультура банківських працівників перетворює їх у найгірших представників – на білокомірцевих крадіїв та шахраїв, субкультура медичних працівників перетворює найстрашніших її носіїв у чорних трансплантологів, незаконних акушерів та інших квазіпомічників, бездушних лікарів тощо.

До певної міри субкультура тілесності й субкультура вегетаріанства межують між собою (один з прикладів – окремі прояви натуралізму). Їхні найбільш радикальні крайнощі переплітаються між собою, призводячи до негативних (а іноді і аморальних, навіть злочинних наслідків). Чи не найбільш разючий приклад – анорексія (у якості поєднання турбот про досконале "худюче і ледь живе" тіло). Тіло можна з необережності пошкодити, навіть зламати.

До класифікації субкультур, зокрема субкультур тіла і тілесності можна йти через хронологію і "пройтися всіма шляхами субстантивної та космологічної тіла. В зламах та змінах культурних еонів, універсумів відбувається тілесний метаморфоз культуротворчості" [2, 63]. "Тіло перших цивілізацій цікаве тим, що виникає простір культури, в якому людина так чи інакше засвоює час" [2, 46]. Ми бачимо, що "авангард і постмодерн повертаються до архаїки людини, людина шукає надвиміри і намагається створити знов-таки якусь ідеальну реальність" [2, 65]. Як наслідок, "все вже пройдено. Всі риси самознищення антропоморфного простору вже є здійсненими. Виникає інше питання: як можна, будучи досвідченою, культурною людиною, будучи знавцем архетипів і кодів існування фігури, тіла людини як культурного артефакту, як жестиуального наповнення простору, створити щось інше" [2, 66].

Окремий сектор, який викликає особливий резонанс – це соціальні субкультури. Пограничні негативні субкультури мають взаємозв'язки, іноді навіть доволі щільні: наприклад, субкультури жебраків, субкультури безхатченків (від тих, у кого немає домівки, до тих, у кого відсутня прописка, окремо без міст постійного перебування, проживання і реєстрації), криміналу (або кримінальна субкультура). Соціальні субкультури – це складні явища, які у негативному сенсі є субкультурами (субкультура крайньої бідності та окремих проявів бідності, адже бідність може породжувати і позитивні явища, являючи високі зразки культури бідних).

Субкультурознавство – це важлива, невід'ємна складова культурології. Можливо, доречна чітка уніфікація терміна "субкультура" та визначення всіх її видів. Скажімо більше, є певний сенс у вузькому аспекті культура – субкультура перейти до певної негативізації субкультур. Культура може розглядатись у виключно позитивному сенсі, а субкультура отримує негативне смислове забарвлення. Так, норми та цінності злочинців стануть частиною субкультур, ширше – субкультурознавства, яке постане низовою ланкою культурології. Окреме питання – це специфіка певних часових та просторових меж. Подивимось на субкультуру бідних у історичному контексті. Хіба середній селянин XI ст., XIII ст. чи навіть XIX століття жив набагато краще (у матеріальному сенсі), ніж селянин початку XXI ст.? Інші стандарти, потреби, вимоги тощо. Чи можливо уявити, щоб селянин початку XXI ст. захотів мати дерев'яну хатину площею 30-50 кв. метрів, а у ній десять чи більше дітей і зміг би перенести смерть кількох (а може і більше) з них. Хіба селянин XI ст. був набагато здоровішим, ніж селянин початку XXI ст.? Порівняємо ріст, вагу, приблизні умови життя, середній рівень та тривалість життя тощо. Напевно, у чомусь селянин з минулого жив краще: певна виваженість, душевний спокій та внутрішня стабільність (буде, "як Бог дасть, наша справа – працювати і молитись" тощо).

Подивимось на субкультуру сучасних бідних у соціальному контексті. Все більше чути про давно не згадуваний (з часів Реформації чи навіть Великого переселення народів) фактор "зміни обличчя" багатьох країн. Європа та Північна Америка, Росія та деякі інші країни (це, напевно, стосуватиметься і України) все більше втрачають свої традиційні цінності та етнічні особливості. Європа все більше стає схожою на Африку та Азію внаслідок напливу мігрантів, Росія на Азію тощо. Не вдаючись до оцінок мультикультуризму, хотілось би зазначити, що нові європейці (наприклад, африканського походження) або росіяни (наприклад, азійського походження), як правило, є людьми бідними. Конкуренція "старих" (місцевих) і "нових" (іноземних) бідних призводить до зниження попиту не лише на їх послуги, а й до зниження загального соціального рівня та розвитку різних субкультур бідних, ускладнює культурні (різниця "старих" і "нових" бідних насамперед у культурній площині – різні мови, звичаї, релігії, цінності, способи життя, оцінки навколишньої дійсності), соціальні, економічні та інші протиріччя. Деякі традиції мігрантів незвичні: "У 50-х роках у Китаї побувала письменниця Ванда Василевська, яка пізніше з гумором згадувала: "У Китаї їдять все, що літає, окрім літаків, все, що плазує, окрім танків, все, що плаває, окрім підводних човнів". Та можна лише з повагою ставитись до народу, який зумів не лише так дбайливо зберегти стародавні традиції, а й осучаснити їх, не зашкодивши при цьому національним традиціям" [7, 222].

Субкультуру бідних у широкому сенсі можна виокремити в окрему галузь – біднознавство (або біднологію), яка у соціальному, економічному, особливо у культурному сенсі є негативним суспільним явищем. Її антиподом є субкультура багатих (від олігархів та вищої еліти до вищої ланки середнього класу). По суті це культура еліти, елітознавство (елітологія). Субкультура жебраків і субкультура олігархів – це дві суспільні полярності, дві кардинальні протилежності, два радикальні прояви життя.

Субкультура ж тілесності є позитивним і конструктивним явищем, крім її окремих, відверто збочених форм і деструктивних проявів. Щоб не було проблем із зіпсованими формами субкультури тілесності, потрібен науковий підхід до неї (він може включати різні наукові напрями, серед яких домінуватиме культурологічний): "...культурологічне розуміння тіла людини можна розглядати так, нібито ми ззовні оточуємо його і рухаємось всередину через отвори, намагаємось увійти всередину і утворити щось в тілі. Можна тіло зігнути, і воно утворить яму, печеру" [2, 29]. Як ореол субкультури тілесності "можна згадати Індію, прекрасні зображення, де багато рук, ніг. Кентаври в Давній Греції – це вже гібридизація" [2, 29]. Різні гібридизації тіл – це теж субкультури тілесності.

Різні трансформації і стани тіл – це теж субкультури тілесності. Безперечно, духовна культура взаємодіє з тілесною, аналогічно і субкультура. Чи не найкраще це видно у сфері міжособистісного спілкування. Наші стани, почуття і емоції відбиваються на обличчі – з його мімікою, на тілі – з його позами, тобто на субкультурі тіла. Бальтасар Грасіан писав: "Грубість шкодить усьому, навіть справедливому і розумному, луб'язність усе скрашує: позолотить "ні", підсолодить істину, підрум'янить навіть старість [7, 239]. "Усяке почуття Бере початок з нюху", – вважав Жан Жак Руссо [7, 268]. Знаково, що запахи, "як і кольори, можуть бути холодними, теплими, сексуальними або навіть відлякуючими. Злість, ненависть, умиротворення, бажання, страх, – відомо, що кожному з цих станів відповідає характерний запах. Запах може притягувати і відштовхувати сильніше, ніж слово" [7, 268].

Прикраси – це своєрідні проєкції тіла. У Середні віки сережки носили "і чоловіки (у країнах Сходу чоловіки проколювали обидва вуха, у європейських країнах – одне). Сережки носили люди всіх станів" [7, 290]. "У період Середньовіччя майже у всіх країнах носили обручки на всіх пальцях обох рук без винятку" [7, 292]. Цікаво, що "перші годинники-обручки були виготовлені за наказом Єлизавети Петрівни" [7, 293].

Субкультури тілесності постають вагомою ознакою у існуючих професійних, вікових й інших – ширших і вужчих соціальних профілях. Субкультури тіла – невід'ємна складова кожного із нас, а кожен із нас – це потенційний носій субкультури тілесності. Але тут важливо відчувати межу – де це достатня турбота про тіло, а де – різні невдалі розпорядження власним тілом та неадекватне відношення до власної (а часом і до іншої) тілесності.

Постає питання крайнощів та "перегибів" – "перепікування" і надмірна увага (тату, пірсінги, боді-арт, інші зайві речі) або недогляд за тілом (відсутність гігієни, турботи, елементарного догляду і уваги, відверта втрата "відчуття" плоті – ожиріння тощо). Поганим є будь-яке з крайнощів: як обожнення, так і нехтування субкультурою свого тіла.

У субкультурі тілесності ми, як правило, бачимо перше – надмірне пікування (гламурні салони, фарбування багатьох частин тіла, педикюри, манікюри, сауни, надмірні масажі, виснажливі тренування тощо). Басейни, манікюри, сауни, масажі, тренування – необхідні складові культури XXI ст., але все має "діяти" з розумом. Дієти, обмеження та інші засоби досягнення, наприклад, критеріїв 90X60X90, іноді спричиняють конкретному людському організму більше шкоди, ніж користі. Велика талія, об'ємний живіт – це ще не привід для відчаю, депресії та безнадії. Не варто "з'їдати" себе, якщо ваша вага не 60, а 85 кілограмів, а ріст не 175, а 167 сантиметрів. Можна знайти чимало рецептів людської (переважно жіночої) з метою самовиправдання і самоприкрашення мудрості щодо цього. Наприклад, "чоловіки не пси, щоб на кістки кидатись", "гарної людини повинно бути багато", "ви не вішалка, а лагідна людина", "жирок теж потрібен – щоб було за що потриматись" тощо. Не лише у минулому, а й сьогодні різні естетичні й у цілому культурні критерії субкультури тіла є у різних країн (порівняйте США і Іран, Індію і Саудівську Аравію тощо), народів та племен. Середньовічна московська красуня мріяла про дебелу фігуру і була значно розсудливішою, ніж та школярка, яка через дієти та виснаження отримала різні хвороби та страждає на анорексію.

Багато популярних субкультур об'єднує тілологія (чи краще тілознавство). "Культура демонструє метаморфози плоті і крові, метаморфози духу, який не може інакше існувати, як поза тілесними трансформаціями та імплікаціями тілесності як такої. Так, ми можемо стверджувати, що наше тіло як феномен культури пройшло школу архітектури та архітектоніки Всесвіту" [2, 69].

Субкультури тілесності – це не тільки тіло, це погляд на нього, наше сприйняття тіла, наше відношення до плоті (своєї, чужої, абстрактної, ідеальної, потворної тощо). Субкультура тілесності – це широкий спектр усього, що робиться (і може робитись) з тілом. Але тут можливі модифікації. З яким саме тілом: жіночим чи чоловічим, дорослим чи дитячим, тренуваним чи ні, людським чи тваринним тощо. Нова доба у субкультурі тілесності пов'язана з НТР і НТП. Тілесознавство радикально трансформується, тілологія суттєво видозмінюється.

Нанотехнології і інші "дива" науки і техніки порушують питання про модифікації людського тіла, навіть про його роботизацію. Штучні технічні вдосконалення тіла – це не лише естетична або етична проблема. Повинні бути культурологічний аналіз, глибока культурологічна експертиза і культурологічна оцінка. Якими є оптимальні людські тіла у сучасному, минулому і майбутньому?

Потрібні досвід минулого, вивчення сучасного, медичні, філософські та інші напрацювання у контексті культурології. Тіло вивчали століттями під різними кутами зору і з різних позицій, ним захоплювалися тисячоліттями (фігурки Венер палеоліту, давні рожаниці тощо). "Якщо ми подивимось на грецьку Венеру, то можемо побачити справді завершену фігуру. Це зовсім не товста, кремезна фігура жінки палеоліту. Ми зараз звикли до худеньких моделей, коли ідеалом є більш худа людина без грудей, з вузькими стегнами, а тут достатньо повна розкіш тіла. Тут відтворюється ідеал повноти, завершеності. Груди нагадують сфайрос –колоподібну форму, такі ж пластично завершені стегна, такий же живіт. Тобто кожна частина в людині демонструє цілісність і повноту існування, кожна частина космічна, членорозподільна цілісність людини-космосу домінує. Тіло існує як складна гармонія співвідношення різних складових. Ця гармонія існує як єдність різних частин тіла, а різні частини тіла самі по собі самосущі, самозамкнені і демонструють тіло людини як космос (лад, устрій, порядок). Будь-яка частина тіла є відлунням цілого. Це не просто канон, а це самодостатність гармонії, це цілісність і це завершеність, яку знала лише Греція. Це повнота, замкненість, це космос на відміну від хаосу" [2, 48].

Давне гасло "любіть своє тіло" варто трансформувати, наприклад, у "вдосконалюйте своє тіло". Краса тіла – це чудово, але занадто перекрашене тіло (боді-арт у найрадикальніших формах і у самих модернових виявах) іноді виглядає жахливо. Можливо, генні модифікації будуть здатні створити людей з хвостами і рогами. Але чи буде це красиво? Але чи буде це корисно для самих хвостатих та рогатих? Це буде цікаво (не лише як науковий експеримент) для людства у цілому, але чи буде добрим для піддослідних (і хто має на це давати дозволи і згоди?).

Субкультура тілесності – це велика багатовекторна, багатогранна та багатовимірна тема, яка потребує культурологічних (і не лише культурологічних!) досліджень і експериментів. Тіло за століття і тисячоліття і само по собі еволюціонувало.

Субкультура тілесності у її просторовому, часовому і цивілізаційному вимірах не є однаковою. Для її всебічного дослідження замало методів загальнонаукових та виключно культурологічних, варто звертатися до комплексних напрацювань точних і природничих наук.

Необхідно враховувати природну і технічну досконалість людського тіла. Нам потрібні математичні розрахунки, біологічні і хімічні експерименти, медичні та технічні вимірювання тощо. Треба з'ясувати "включеність" людського тіла (абстрактного, середньостатистичного та ін.) у біосферу, космосферу тощо. Тривимірний простір, що нас оточує, та дев'ятивимірний простір Всесвіту, явища гравітації, "позаприродні", несвідомі та інші стани тіла – це все не лише "осмислення" нашого тіла, а й проблеми субкультури тілесності. У різному просторі по-різному минає час і по-різному адаптується (чи не адаптується, а навпаки – руйнується та зникає) наше тіло та проявляє себе наша тілесність. Субкультура тілесності – це і знання анатомії і фізіології у їх культурному сенсі. Нас не цікавить організм як суто біологічна або медична субстанція, але без цього ми не зрозуміємо свої тілесні можливості. Ці тілесні можливості є доволі значними і, ймовірно, з часом можуть ще збільшуватись. Ще 60 років тому не було інтернету і ніхто не літав у космос, проте людина майже не змінилась.

Ми, наче наші давні предки, ходимо у бані, масуємо тіло, фарбуємо волосся тощо. Може варто рухатись далі? Субкультура тілесності – це не лише досягнення минулого, це їх творча переробка, переосмислення і адаптація всього найкращого до нових умов. Чи потрібно, наприклад, вживляти у тіло чипи? Може, краще почекати хоча б півстоліття? Замість вдосконалення тіла ми можемо отримати загальну роботизацію. Людина потрохи буде перетворюватись на робота, а людство – на стадо людиноподібних істот. Тоді треба буде вже казати не про субкультуру тілесності, а про субкультуру чипованих програмованих квазітіл квазілюдей. Адже навіть у питаннях з ГМО є чимало суперечок, конфліктів та невизначеностей. Революційні кроки (наприклад, обов'язкове чипування населення) можуть сприяти регресу. Може порушитись гармонія, адже "тіло як космоморфогенез несе в собі пластичну єдність, тобто поверхневий об'єм" [2, 44] та не лише це. "Тіло – це образ людини, культури, Всесвіту, але не просто образ-свавілля, а образ, який відбиває певну архітектоніку, певну побудову цілісного, біонічного, пружинного тіла" [2, 30].

Отже, серед резонансних субкультур особливо важливими є субкультури тіла і тілесності, вегетаріанства (як сучасного і найактуальнішого прояву фітокультури) і криміналу (або кримінальна субкультура). Важко не погодитися з думкою, що "людина розчиняє об'єми простору, якими намагається його схопити, її одяг завжди є негативним в просторі космоморфогенезу, бо в нього, як в печеру, входить тіло Всесвіту. Людина шукає адекватні виміри культурологічного простору, що розбудовує цю печеру" [2, 68].

Використані джерела

1. Золотухина Інна. Убит главный вор в законе. Криминал ждет передел // Сегодня, 17.01.2013. – С 4.
2. Легенький Ю.Г. Дизайн одягу: посібник / Ю.Г. Легенький. – К. : КНУКІМ, 2008. – 374 с.
3. Михайлова Р. Д. Художня культура Галицько-Волинської Русі / Р. Д. Михайлова – К. : Слово, 2007. – 490 с.
4. Науменко О. М. Становление и развитие административной субкультуры в Украине : дис... на соиск. научн. степени канд. филос. наук. : спец. 09.00.03 / О. М. Науменко – О., 2006. – 199 с.
5. Радзівський В. О. Нотатки з субкультури аномії: монографія / В. О. Радзівський. – К. : Логос, 2012. – 368 с.
6. Радзівський В. О. Фітокультура та антианомія як елемент субкультури в ритуалах Середньовічної Русі: нотатки до фітокультурології та юридикокulturології : монографія / В. О. Радзівський. – К. : НАККІМ, 2011. – 228 с.
7. Рой Є. Є. Дипломатичний протокол, церемоніал і політес / Євгеній Рой. – К. : Логос, 2012. – 452 с.